

ne okunur. Sonuna doğru "hû"nun söyle- nişi ağırlaşır ve ardından çifte hûya ge- çilir. Kısa bir müddet sonra tekrar oturu- lur ve zâkirler yine cumhur ilâhisi okur- lar. Şeyh efendi de dua yapar ve gülbank çeker.

Bandırmalizâde Dergâhı Hâşimiyye'nin âsitânesi olarak faaliyet göstermiş, şeyh- liği Hâşim Baba'nın oğlu Mehmed Galib Efendi'den (ö. 1247/1831) sonra da bu aile- den gelen kişilerce yürütülmüştür. Galib Efendi'nin yerine oğlu Abdürrahim Selâ- met Efendi (ö. 1266/1850) şeyhlik makâ- mına geçmiş, onun yerine sırasıyla iki oğlu Mehmed Fahreddin Efendi ile (ö. 1311/1893) Küçük Mehmed Galib Efendi (ö. 1330/1912) postnişin olmuşlardır. Ban- dırmalizâde Dergâhı'ndan yetişen XIX. yüzyılın ünlü müşikişinas ve zâkirbaşla- rından Paşa Mehmed Efendi dergâhını bir müşiki merkezi haline getirmişti. Dergâ- hın son şeyhi Yûsuf Fâhir (Ataer) Baba (ö. 1967), *Mir'âtü't-turuk* ve *Mecmûa-i Tekâyâ* adlı eserleriyle tanınan Bandır- malizâde Ahmed Münib Efendi'nin oğlu- dur. Ahmed Münib Efendi ve Yûsuf Fâhir Baba önceleri Sa'dî Tekkesi olan Kadı- köy'deki Abdülbâki Efendi Dergâhı'nda şeyhlik yapmışlardır.

Kaymakçızâde Mehmed Efendi (ö. 1186/1772) tarafından bir Celvetî tekkesi olarak kurulan İskender Baba Tekkesi, Mehmed Galib Efendi'nin halifesi Seyyid Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1279/1862) ta- rafından Hâşimî tekkesine çevrilmiştir. Mehmed Şâkir Efendi'den sonra bu der- gâhta şeyhlik hizmetini oğlu Mehmed Şerefeddin Efendi (ö. 1310/1892) ve Ah- med Sâfi Efendi (ö. 1320/1902), son ola- rak da Bandırmalizâde Dergâhı şeyhi Kü- çük Mehmed Galib Efendi yürütmüş- tür.

Üsküdar Pazarbaşı'ndaki Fenâyî Der- gâhı'nın ilk Hâşimî şeyhi Mehmed Efendi (ö. 1261/1845) yine Mehmed Galib Efen- di'nin halifesidir. Daha sonra Mehmed Şâ- kir Efendi ile (ö. 1302/1885) İhsan Efen- di bu dergâhta şeyhlik yapmıştır. Der- gâhın son şeyhi Küçük Şâkir Efendi'dir (ö. 1951).

Cemalettin Server Revnakoğlu'nun ver- diği bilgilerden, Üsküdar Açık Türbe Yo- kuşu'ndaki Gizlice Evliya Zâviyesi'nin şeyh- lik ve türbedarlığının da Bandırmalizâde Tekkesi'nden tarikat almış kıdemli dervi- şandan evli olanlara meşrut kılındığı an- laşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre ve Divan*, İSAM Ktp., nr. 24.351 (fotokopi nüsha), tür.yer.; Bandırmalizâde, *Mir'âtü't-turuk*, İstanbul 1306, s. 45-47; Fatîm, *Tezkire*, s. 50-53; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, 246; *Sicill-i Osmânî*, IV, 624; İsmet, *Tekmiletü's-Şekâik*, s. 477, 483, 484, 485, 486, 516; *Osmanlı Müellifleri*, I, 62-63, 189-191; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 65-68; Abdülbâki [Göl- pınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 97; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İs- tanbul 1953), İstanbul 1983, s. 300-301; Ergun, *Antoloji*, II, 409; Vasfî Mâhir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1968, s. 440-442; Le- vend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 344; H. Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 242-243, 277; Ce- malettin Server Revnakoğlu, "Mi'râciyye", *Ye- ni Tarih Dünyası Dergisi*, II/19-20, İstanbul 1954, s. 167; A. Bilgin Turnalı - Esin Yücel Tur- nalı, "Celvetilik ile Bektâşîliği Birleştiren İlgî Çekici Bir Dal: Hâşimiyye Kolu ve Üsküdar'da Bandırmalı Tekkesi", *TDA*, sy. 66 (1990), s. 111-120; Ekrem İkin, "Hâşim Efendi Tekkesi", *DBİstA*, IV, 15-16.

H. KÂMİL YILMAZ

HÂŞİMİZÂDE ABDULLAH EFENDİ

(bk. ABDULLAH EFENDİ, Hâşimîzâde).

HAŞİR

(الحشر)

Kıyamet gününde
diriltilecek olan mükelleflerin
hesaba çekilmek üzere
bir araya toplanması anlamında
bir terim.

Sözlükte "bir topluluğu bulunduğu yer- den zor kullanarak çıkarıp bir meydana toplamak" mânasına gelen haşır (haşr) kelimesi, kıyamet gününde yeniden diril- tilen (ba's) bütün varlıkların hesaba çekil- mek üzere bir meydana sevk edilip top- lanmasını ifade eder. Toplanılacak yere mahşer, mevkiî veya arasât denir. Buna göre haşır, kıyamet halleri arasında ba's- tan sonra ikinci merhaleyi oluşturur ve "hesap görüldükten sonra cennet veya cehenneme sevk edip dağıtmak" anlamın- daki neşirin karşısı olur. Geleneksel inan- ca göre bütün ümmetler kendi peygam- berinin önderliğinde haşredileceği, en önde de ümmetiyle birlikte Hz. Muham- med bulunacağı için ona "Hâşir" adı da verilmiştir (*Lisânü'l-'Arab*, "hşr" md.).

Kur'an-ı Kerim'de haşır, biri "dünyada- ki sürgün" mânasında olmak üzere iki de- fa geçmekte, ayrıca aynı kökten türeyen isim ve fiil şeklindeki müştakları da kırk bir âyetle yer almaktadır (bk. M. F. Ab- dülbâki, *el-Mu'cem*, "haşr" md.). Bunla-

rın büyük bir kısmında âhiretteki haşrin tasviri yapılır. Kur'an'ın, ancak rableri hu- zurunda toplanacaklarından korkanlara fayda vereceği hususuna da işaret edilen bu âyetlerde belirtildiğine göre başta in- sanlar ve cinler olmak üzere şeytanlar, melekler, hatta tapınılan putlar bile he- saba çekilmek için haşredilecektir (Âl-i İmrân 3/158; el-En'âm 6/51, 72, 128; Se- be' 34/40; el-Ahkâf 46/6). Yeryüzü yarıla- cak, insanlar süratle kabirlerinden çıkâ- rak çekirgeler gibi kendilerini çağırana doğru koşacaklar (Kâf 50/44; el-Kamer 54/7-8); herkesin yanında biri amelîne şahitlik etmek, diğeri de onu mahşere götürmekle görevli iki melek bulunacak- tır (Kâf 50/21). İlâhî buyruklara isyan et- mekten sakınan müttakiler, rahmânın huzuruna süvari elçiler ve konuklar gibi yüzleri parlak ve sevinçli durumda haş- redilirken kâfirler, zalimler ve Kur'an'- dan yüz çeviren mücrimler gözleri korku- dan göğermiş, zincire vurulup katrandan gömlek giydirilmiş, kederli ve kara yüzle- rini ateş bürümüş olarak kör, sağır ve yüzükoyun bir şekilde cehennem yoluna sevk edilecekler, hesap vermeleri için ce- hennemin etrafında diz çöktürülmüş bir halde bekletilecekler, sonunda da cehen- neme atılacaklardır (İbrâhim 14/49-50; el-İsrâ 17/97-98; Meryem 19/68, 85-86; Tâ- hâ 20/102, 124-126; el-Furkân 25/34; Abe- se 80/38-42).

Haşrin kötüsünden Allah'a sığınan ve fakirler zümresi içinde haşredilmeyi niyaz eden (*Müşned*, V, 329; Tirmizî, "Zühd", 37) Hz. Peygamber'in hadislerinde haş- rin kısımları, şekilleri, inanç ve amelleri değişik olan insanların haşır esnasındaki durumları hakkında çeşitli bilgiler veril- mektedir. Bu hadislerden anlaşıldığına göre kıyamet âlâmetlerinin ilki veya so- nuncusu olarak çıkacak bir ateş insanları doğudan batıya sevkedecektir ki (*Müş- ned*, IV, 6; V, 3; VI, 463; Buhârî, "Enbiyâ", 1) bu dünyada vuku bulacak olan bir ha- şır kabul edilir (İbn Kesîr, I, 227, 228). Asıl haşır ise kıyametin kopmasından sonra diriltilecek yaratıkların kabirlerinden çık- ması ile gerçekleşecek olan haşirdir. İlgili hadislerde haber verildiğine göre insan- lar, üzerinde dağ, taş gibi yol gösterici hiçbir âlâmetin bulunmadığı, kepeksiz un gibi bembeyaz ve dümdüz bir alanda haşredilecektir (Buhârî, "Rikâk", 44). Kabirden ilk defa Resûl-i Ekrem çıkacak, onu Ebû Bekir ve Ömer takip edecek, daha sonra Medine ve Mekke'de bulu- nanlar Peygamber'le birlikte mahşer yerine varacaklardır (İbn Kesîr, I, 262).

Haşir esnasında insanlar yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olacak, fakat o günün dehşetinden erkekler ve kadınlar birbirlerine bakamayacak, izdihamdan ve yaklaştıran güneşin hararetinden ötürü dökülen terler ağızlara ve kulaklara kadar yükselecektir (Buhârî, “Enbiyâ”, 8, “Zekât”, 52). Cennet elbiselerinden ilk defa Hz. İbrâhîm ile Hz. Peygamber’e, ardından diğer peygamberlere ve müminlere giydirilecek ve bunlar haşrin zorluklarından kurtulacaktır (Kurtubî, s. 237). İnsanlar inançlarına ve amellerine göre çeşitli şekillerde haşredilir. Kötülüklerden sakınanlar eğerleri altından olan emsalsiz binekler üzerinde haşredilir ve müstakbel hayatlarını özerler. Bazıları ikiye, üçer, dörder, onar kişilik gruplar halinde develer üzerinde mahşer yerine götürülür. Bazıları da kavurucu güneş altında yaya olarak haşrolunur. Kâfirlere gelince bunların liderleri yüzükoyun, diğerleri yürüyerek mahşere sevk edilir (Müsned, I, 155; Buhârî, “Rikâk”, 45; Müslim, “Cennet”, 59; Beyhakî, s. 648; Kurtubî, s. 226, 237). İlâhî emirler karşısında büyüklük taslayanlar zereler gibi küçültülmüş olarak mahşere götürülecek (İbn Kesîr, II, 8), başkasının arazisini haksız yere alanlar da bu arazinin toprağını mahşer yerine kadar sırtında taşımaya mahkûm edilecektir (Müsned, IV, 173). Mahşer yerine gelen insanların gözleri gökyüzüne çevrilmiş halde kırk yıl bekleyecekleri, sonunda Hz. Peygamber’in şefaatiyle hesaba çekilme işleminin başlayacağı da hadislerde verilen bilgiler arasında yer alır (İbn Kesîr, I, 267).

Haşir, muhtemelen “insanları bulundukları yerden çıkarmak” şeklindeki sözlük anlamından hareketle bazı kelâmcılar tarafından yer yer ba’s ile eş anlamlı bir terim olarak kullanılmıştır (Âmidî, s. 121; Tehânevî, I, 293-294). Ancak Halîmî, Kurtubî, İbn Kesîr, Aynî ve daha başka birçok âlim, haşri ba’stan sonra gerçekleşecek merhaleyi ifade eden bir terim olarak kabul etmişlerdir. Bu görüş, kıyamet hallerini tasvir eden naslara daha uygun düşmektedir. Haşir terimini genel anlamıyla kıyamet veya mead yerine kullanılan âlimler, onun muhtevasını kıyamete tek bütün merhaleleri kapsayacak şekilde geniş düşünmüş ve buna göre açıklamalar yapmışlardır (Halîmî, I, 417-418; krş. Şa’rânî, II, 158-159). Haşir konusuna ilişkin bilgiler yalnız âyet ve hadislerle bağlı olduğundan bu hususta İslâm âlimleri arasında farklı görüşlere hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. İlgili nasların yorumu sırasında daha çok hayvanların haş-

ri, birbiriyle çelişir gibi görünen bazı nasların telifi, ilâhî huzura haşredilişten doğan mekân problemi ve haşrin cismanî mi ruhanî mi olduğu konularında farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de haşr kavramı hayvanlara da nisbet edilmiştir (bk. el-En’âm 6/38; et-Tekvîr 81/5). Bu tür âyetlerle aynı konuya dair hadislerin yorumunu yapan âlimlerin bir kısmı hayvanlara izâfe edilen haşrin ölümden ibaret olduğunu, hayvanların ölüm sonrasında bir hayatı ve sorumluluğunun bulunmadığını söylerken bazıları, daha çok kelimenin genel sözlük anlamından ve bir kısım rivayetlerden hareketle hayvanların da kıyamette diriltilmesini mümkün görmüşlerdir (Taberî, VII, 119-120; XXX, 43; Âlûsî, VII, 145-146; Reşîd Rızâ, VII, 396-400). Ancak hayvanların yükümlü ve sorumlu olmadığı, ayrıca hesaba şıymayacak kadar çok olan hayvanların haşredilmesinin hikmetten uzak görünmesi gerçeği karşısında İbn Abbas’ın da yer aldığı birinci gruptaki âlimlerin fikri daha isabetli görünmektedir.

Kıyameti tasvir eden bazı âyetlerde kâfirlerin ve Kur’an’dan yüz çevirenlerin kör, sağır ve dilsiz olarak haşredileceği belirtilirken (el-İsrâ 17/97; el-Mürselât 77/35-36) bir kısmında bunların da herkes gibi konuşacaklarının bildirilmesi ilk bakışta çelişkili gibi görünürse de bu husus, ba’s ve haşirle başlayacak olan kıyamet hallerinin değişik merhaleleriyle ilgili bir durumdur. Bu merhalelerin bir kısmında mevcut olan bir halin diğerinde değişmesi mümkündür (Halîmî, I, 420-421). Kur’ân-ı Kerim’de âhiret hayatından söz edilirken nihai dönüşün Allah’a olacağı, herkesin O’na rücu edeceği sık sık tekrarlanır (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mu’cem, “rücû”, “maşir” md.leri). Bu tür ifadeler, haşrin “Allah’ın huzuruna varış” mânasını da taşıdığını gösterir. Bu ise mekândan münezzeh olan Allah’a bir yer veya makam nisbet edildiği itibarı doğurur. Ancak hâlik ile mahlûk arasındaki münasebet ulûhiyyet açısından dünyada ne ise âhiret hayatında da odur. Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerim’de de ifade edildiği gibi (Kâf 50/22) kıyamette kişi ile gayb âlemine dair bazı gerçekler arasındaki perde kalkar ve insan huzûr-i ilâhîde bulunduğu şuuruna varır. Şu halde buradaki değişim hâlikte değil mahlûkta meydana gelir. Ezeli ve ebedî olan, zamandan, mekândan ve değişiklikten münezzeh bulunan Allah ise daima aynı sıfatları taşır.

İslâm filozoflarından İbn Sînâ ile İbn Rüşd mutluluğu akıl lezzete erme, azap

ve ıstırapı da bundan yoksun kalma şeklinde açıklayarak haşrin cismanî değil ruhanî olacağını ileri sürmüşlerdir. İslâm âlimleri ise haşrin cismanî olacağı görüşündedir. Kıyameti tasvir eden âyet ve hadislerde insanların göz, yüz, baş, ayak gibi organlarından bahsedilmesi, cennet ve cehennem hayatıyla ilgili olarak ancak bedenle yerine getirilebilecek fonksiyonlardan söz edilmesi, haşrin cismanî olarak gerçekleşeceğine ilişkin açık delillerdir. Bu cismanî tasvirlerin sembolik ifadeler şeklinde kabul edilmesi, bâtnî yönü andıran aşırı bir te’vil olur ki bunun vahyin amacıyla bağdaştırılması mümkün görünmemektedir. Naslarda yer alan ifadelerle hem etkili bir tasvir yapılmak hem de âhiretin tıpa tıp dünyaya benzermediği anlatılmak istenmiştir. Gazzâlî’nin de belirttiği gibi (ed-Dürrü’l-fâhire, s. 51-57) insanoğlunun gördüğü ilginç olayları inkâr etmesi onun tabiatında bulunan bir özelliktir. Bundan dolayı haşrin cismanîliği ve diğer âhiret halleri ilk bakışta kişiye garip gibi görünürse de insan akıl yürütme gücünü kullanarak nasların haber verdiği bu hususları mümkün görür ve onları tasdik edebilir (haşri cismanî için ayrıca bk. BA’S).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “haşr” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “hşr” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 293-294; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, “haşr”, “rücû”, “maşir” md.leri; Mustafavî, *el-Taḥkîk*, II, 240-241; *Müsned*, I, 155; IV, 6, 173; V, 3, 329; VI, 329, 463; Dârimî, “Büyû”, 7; Buhârî, “Enbiyâ”, 1, 8, “Zekât”, 52, “Rikâk”, 44, 45; Müslim, “Cennet”, 58, 59; Tirmizî, “Zühd”, 37; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (Bulak), VII, 119-120; XXX, 43; Makdisî, *el-Bed’ ve’l-târîh*, II, 226-227, 229, 230-231; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 379, 417-421; Beyhakî, *el-Esmâ’ ve’s-sıfât*, s. 648; Gazzâlî, *ed-Dürrü’l-fâhire* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1407/1987, s. 51-57; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *el-‘Avâsım* (Tâlibî), s. 124; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü’l-gayb*, II, 122-123; XI, 195; Âmidî, *el-Mübîn*, s. 121; Kurtubî, *et-Tezkire fi aḥvâl-i’mevâ’ ve ümûr-i’âhire*, Beyrut 1405/1985, s. 226, 231-237, 248, 280; Beyzâvî, *Ṭavâli’u’l-enuâr*, İstanbul 1305, s. 438, 443; a.mlf., *Envârü’l-tenzîl* (Şeyhzâde, *Hâşiye* içinde), İstanbul 1282, III, 452; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 227, 228, 262, 267; II, 7-8; Tef-tâzânî, *Şerḥu’l-Makâsîd*, II, 159, 160; Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, Kahire 1392/1972, XIX, 65; *Tecrid Tercemesi*, XII, 207-210; Şeyhzâde, *Hâşiye ‘alâ Tefsîri’l-Kâfi el-Beyzâvî*, İstanbul 1282, II, 56; III, 332; Şa’rânî, *el-Yevâkit ve’l-cevâhir*, Kahire 1378/1959, II, 158-159; *Keşfü’z-zunûn*, II, 1926; Âlûsî, *Rûḥu’l-me‘ânî*, VII, 145-146; *İzâhu’l-meknûn*, I, 54; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü’l-menâr*, IV, 198; VII, 396-400; Muhammedî er-Ri-şehrî, *Mizânü’l-hikme*, Kum 1362-63 hş., VII, 101, 106-107; İsmail Hakkı İzmirli, “Âhiret”, *İTA*, I, 168-169.

